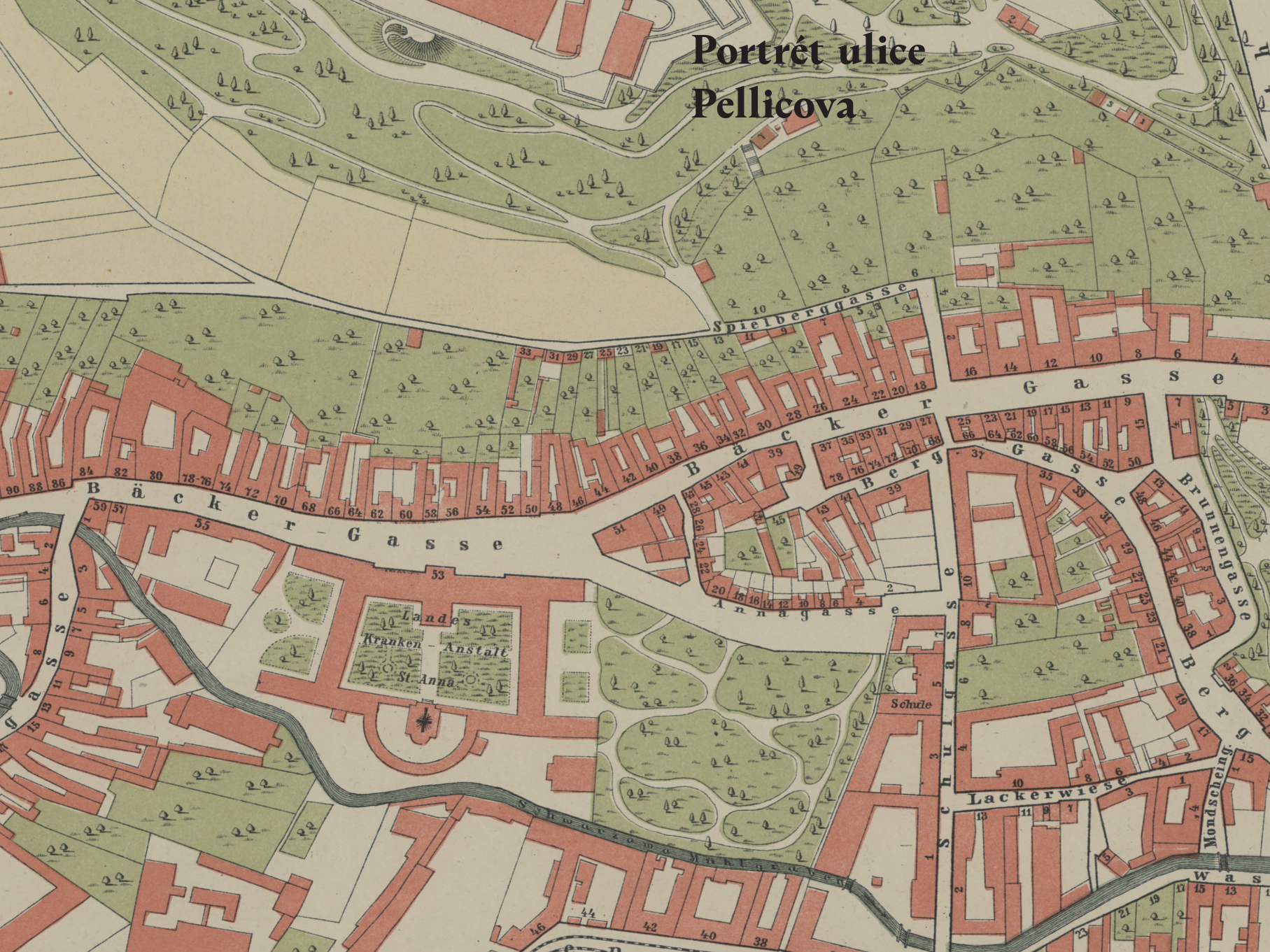
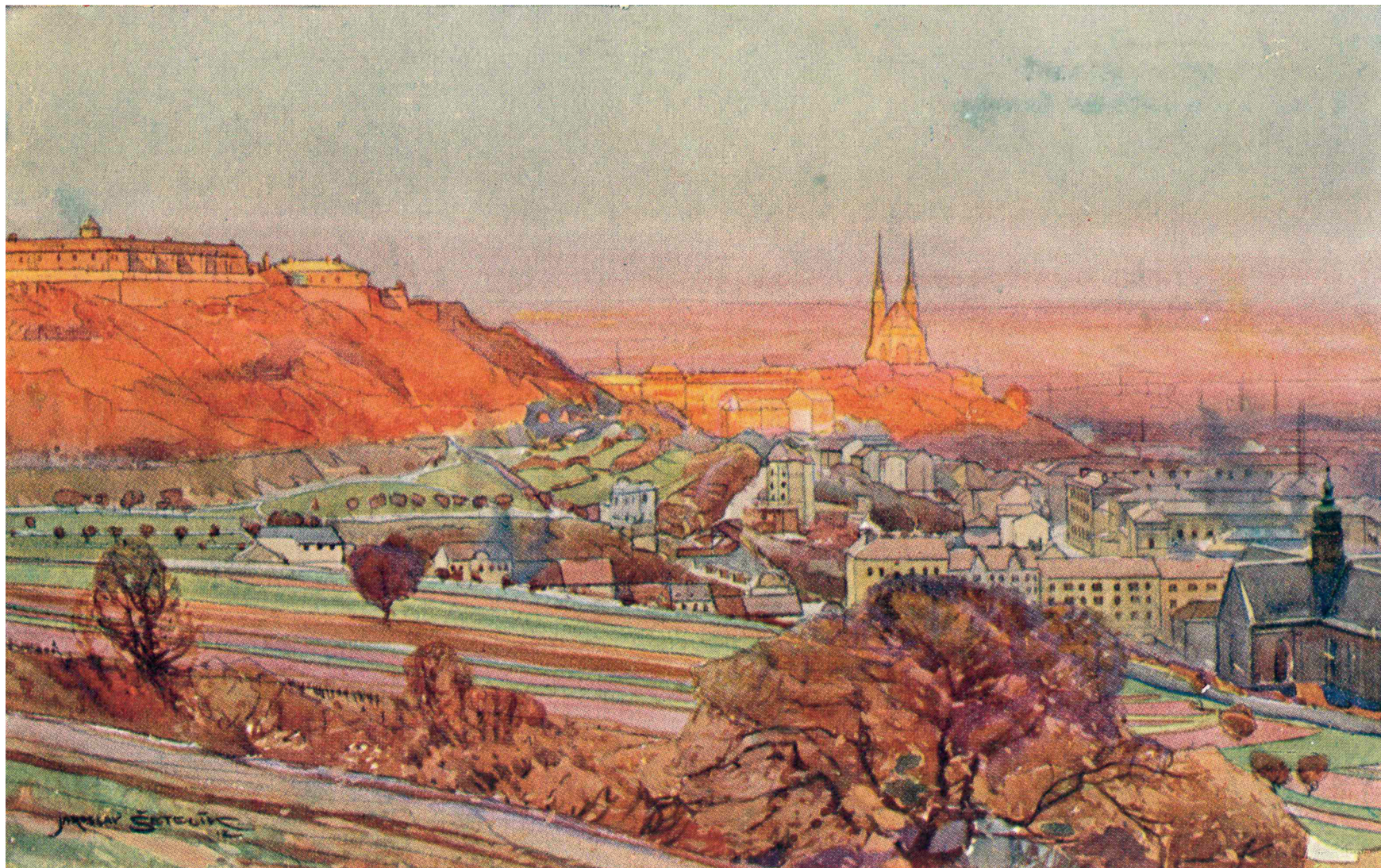

Portrét ulice Pellicova

Portrét ulice Pellicova

autoři textů
Pavla Cenková
Aleš Homola
Matěj Kruntorád
Marta Procházková

archivní spolupráce
Jana Malaníková

jazyková korektura
Lenka Kalábová

grafická úprava a sazba
Karel Bařina

vydal
Národní památkový ústav,
územní odborné pracoviště v Brně

tisk
Quatro print, a. s.

náklad
1 000 ks

vydání
Brno 2023

ISBN
978-80-87967-36-2

**NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV**

**ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVIŠTĚ
V BRNĚ**

← Jaroslav Šetelík, Celkový pohled ze Žlutého kopce, barevná reprodukce na historické pohlednici, 1914 (?), archiv autora.

→↓ Pohled na jižní frontu Pellicovy a protilehlý špilberský park patrně v závěru 30. let 20. století, Archiv města Brna, fond U5, sign. XIVb123-02.

Pohled zachycuje jihozápadní úbočí Špilberku s tehdejším západním ukončením zástavby Pellicovy a navazující Sladovou, stoupající z ulice Úvoz.

Úvod

Aleš Homola

Ulice nazvaná Špilberská (Spielberggasse) a od roku 1918 Pellicova vznikla před polovinou 19. století jako pouhá komunikace obcházející jižní a západní část holého a strmého úbočí pod špilberskou pevností nad parcelami severní zástavby ulice Pekařské. Přitom byla dlouho slepá, neboť postrádala své nynější vyústění do ulice Husovy. Byla napojena na ulici Pekařskou kolmo navazující, dodnes existující spojkou v místě, kde byl v letech 1894–1895 zbudován stavitelem a architektem Friedrichem Gottlobem Karlem Alberem (1846–1927) evangelický Betlémský kostel. Na západní straně byla pak spojena s prostorem Starého Brna v ostrém úhlu vybíhající a strmě klesající cestou (dnešní ulicí Sladovou) k ulici Úvoz.

Podle situačního plánu města Brna z roku 1858 byla ulice v podstatě ještě bez vlastní samostatné zástavby. Na jižní straně ulice se po stranách jižní spojky nacházela na dlouhých parcelách domů na Pekařské dvorní obytná a hospodářská křídla, doloženy jsou zde také zděné zahradní altány. Na mladší mapě z roku 1868 je však již tato zástavba v úseku západně od severní spojky očíslovaná a má evidentně charakter samostatných domů, očíslovány jsou i dosud nezastavěné pozemky – budoucí stavební parcely. Situační plán z roku 1885 zachycuje podobnou situaci jižní zástavby Špilberské. Velká změna ovšem nastala na severní straně – svah Špilberku byl již z velké části přetvořen na městský park, protkaný pletencí cest. V poslední dekádě 19. století byl pod relikty barokních fortifikací Špilberku vybudován tenisový kurt a Alberův kostel. Katastrální plán Brna z roku 1906 již zachycuje na jižní straně východní části Pellicovy bloky kompaktní řadové zástavby,

byť dosud s nezastavěnými mezerami či drobnějšími volně stojícími objekty nebo průniky zadních křídel dvorů za domy na Pekařské, to vše korunované neorenesanční architekturou evangelického chrámu, vedle kterého již volně stojí secesní dům Pellicova 8. Z Pellicovy se stává exkluzivní městská ulice stále více zastavovaná elegantními obytnými stavbami převážně ve stylové fúzi romantizujícího historismu, secese a rané moderny. Schematický plán města Brna z roku 1914 pak zakresluje rozšiřování zástavby zejména v západnějších partiích Pellicovy, ale také rozšíření východního bloku domů.

V prvních dekádách 20. století zažila tato původně polní cesta křižující svah Špilberku svou hvězdnou hodinu. Prostor mimořádně atraktivně položený na jižním svahu pevnostního kopce, na okraji rozlehlého veřejného parku a vysoko nad rušnou Pekařskou ulicí začal být zaplňován náročnou obytnou zástavbou. Luxusní domy lemovaly především jižní stranu ulice, jen v západní části, ukončené evangelickou modlitebnou, byla zástavba oboustranná. Ve 30. letech 20. století pak byla ulice do tvořena především stavebními aktivitami developera Václava Dvořáka (1900–1984), ale třeba také stavitele Antonína Duřpekta (1885–1978). V pozoruhodné architektonické i urbanistické kvalitě byla zastavěna táhlá zákruta obcházející v severozápadním směru svah Špilberku při napojení ulice Sladové. V polovině 30. let došlo v dějinách ulice k poslední zásadní změně – průrazem do reprezentativní Husovy třídy se Pellicova definitivně stala úplnou městskou ulicí. Tento urbanistický zásah se ovšem neobešel bez ztrát. V archivu tehdejšího Státního památkového úřadu pro Moravu

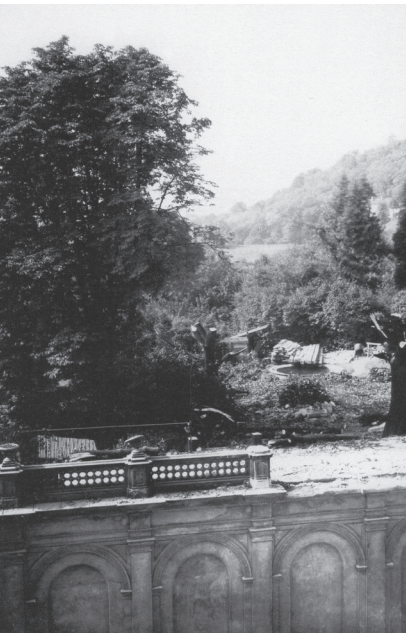
a Slezsko v Brně se dochovaly zprávy dokládající kontroverzní vnímání likvidace hodnotných zahrad v těchto místech. Negativní vyjádření zdůrazňovala, že průrazem dojde k zániku několika krásných zahrad, z nichž k nejceněnějším v Brně „*patří zahrada Tyllova*“, a že prodloužením ulice vznikne také nebezpečí zastavění svahu Špilberku, „*což by znamenalo pro obraz města veliké poškození*.“

Přestože k jižní straně nově vznikající ulice místy přiléhala starší zástavba navazující na dvory barokních a klasicistních domů na Pekařské, první skutečně samostatnou architekturou se zde stala neorenesanční evangelická modlitebna z roku 1895. Nájemní domy, vznikající na Pellicově v prvních dvou dekádách 20. století, však již historizující formy opouštěly. Novostavby mladé ulice byly budovány ve výrazném eklektickém stylu, míšícím v neobvyklých proporcích prvky historických slohů – sdružená obloukově zaklenutá okna, rizality, členité štíty či arkýře, římsy a frontony – secesní dekor, užívající florální, i dokonce figurální motivy a geometrické formy. Silně romantizující vyznění některých domů (Pellicova 47, 49, 53) lumilo naopak střízlivé architektonické ztvárnění v duchu geometrické secese (Pellicova 33). V ulici se také projevil v kontextu dobové zástavby až radikálně působící modernismus – v ostrých úhlech mnohočetně zalamovaná kubizující fasáda Pellicovy 11.

Je nutné uvést, že řadová zástavba jižní fronty ulice byla budována ve složitých podmínkách výrazně svažitého terénu na vysokých navážkách, které vznikly při likvidaci mohutných barokních opevnění Špilberku a během přetváření špilberského kopce na městský park na počátku 60. let 19. století. Z tohoto důvodu měly domy obvykle dvě

suterénní podlaží a jejich nevelké zahrady byly vůči dvorní části pozemků příslušejících k ulici Pekařské odděleny mohutnými tarasními zdmi zpevňujícími svah.

Většinu z této nové řady nájemních domů na Pellicově vybudoval brněnský stavitel František Valenta (1885–1964), dvěma výraznými stavbami (Pellicova 11 a dvojdům Pellicova 29, 31) přispěl František Uherka (1880–1948). Ze starší vlny zastavování ulice před první světovou válkou se pak svým způsobem vymykají dva domy situované na severní straně. Monumentálně působící secesní vila (Pellicova 8) byla vybudována již v letech 1905–1906 pro rektora Vysokého učení technického v Brně Zdeňka Elgera z Elgenfeldu. Západně pak stojí vila, jejímž stavebníkem byl Rudolf Gödel, ředitel a později též spolumajitel brněnské textilní továrny Friedricha Redlicha. Jeho synem byl světoznámý matematik a logik Kurt Friedrich Gödel, který ve vile prožil významnou část svého mládí. Rodina nejprve bydlela v domě na Pekařské 5, kde se také Kurt Gödel narodil. Rudolf Gödel v roce 1913 zakoupil od Josefa a Marie Matzenauerových pozemek v ulici Pellicově a následně mu v srpnu tohoto roku bylo vydáno povolení ke stavbě jednopatrové rodinné vily. Do novostavby, zbudované ve stylu klasifikující moderny, se rodina přestěhovala roku 1914. Kurt Gödel navštěvoval v Brně evangelickou základní školu a německé reálné gymnázium, po maturitě v roce 1924 nastoupil na univerzitu ve Vídni, kde studoval fyziku a matematiku. Jeho matka Marianne Gödel žila ve vile na Pellicově až do roku 1944, kdy před postupující frontou odešla za starším synem do Vídně. Slavného matematika připomíná na fasádě domu Pellicova 8a pamětní deska od sochaře a keramika Ivo Koníčka (*1953) z roku 2008.

↑ *Pohled na likvidaci Tyllovy zahrady během průrazu Pellicovy do ulice Husovy v meziválečném období, foto Karel Svoboda, fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně.*

V popředí je zachyceno boření zdi s neorenesanční arkaturou nesoucí vyhlídkovou terasu, dále je možné vidět kruhový bazén, kácené stromoví a v pozadí méně zřetelně střechu Betlémského kostela pod zalesněným svahem Špilberku.

Ještě západněji stával poněkud tajuplný dům č. 10 (dnes 8c), který byl podle archivních pramenů nejstarší stavbou na severní straně Pellicovy. Historický statistický pramen, sčítací operát z roku 1910, informuje, že se jednalo o jednopatrový dům o dvou bytech se zahradou, vybudovaný na přelomu 70. a 80. let 19. století, který vlastnili Josef a Marie Matzenauerovi. Vrchní stavební rada Josef Karl Matzenauer byl bratr významného stavitele brněnské secese Maxmiliána Leopolda Matzenauera (1875–1940). Roku 1913 došlo k realitní transakci, kdy manželé Matzenauerovi svůj rozlehlý pozemek rozdělili a díl prodali Rudolfu Gödelovi. Tato pozemková operace byla úředně schválena za podmínky, že na nově vymezených parcelách budou postaveny dva nové domy v podobném objemu a v jednotném architektonickém duchu. Z tohoto důvodu musel být starý dům Matzenauerových stržen.

Ve druhé polovině 30. let 20. století Pellicovu i v návaznosti na její prodloužení doplnila početná skupina modernistických staveb. Brněnský stavitel a developer Václav Dvořák podle návrhu architekta Jaroslava Brázdy (1897–1990) realizoval řadu nájemních domů (Pellicova 1, 1a, 1b,

↓ *Domy Václava Dvořáka, Pellicova 1 a 1a, po náletu amerického letectva 20. listopadu 1944, foto Čoupek, Archiv města Brna, fond U5, sign. Kr7-1-1.*

5, 5a, 13, 13a, 17, 19), originální funkcionalistické nájemní domy navrhl Max Tintner (1907–?) pro Vladimíra Tausse (Pellicova 5d) a Františka Antonína Krejčího (Pellicova 25). Pozoruhodné jsou také nájemní domy stavitele Antonína Duřpekta, vzniklé v náročné terénní situaci v ostrém úhlu při napojení ulice Sladové (Pellicova 53a, 57, 59). V rozvolněné zástavbě západní části ulice byly vybudovány také vilové stavby: zajímavou modernistickou vilu (Pellicova 69) si navrhl architekt Eduard Caha (1898–1976), v sousedství pak stavitel a developer František Hrdina (1880–1960) zbudoval vilu pro rodinu Jelínkovu (Pellicova 71).

Na konci meziválečného období byla ulice Pellicova tou samou tichou malebnou ulicí, ukrytou v rušném jádře moravské metropole, jakou ji známe i dnes. Její elegantní nájemní domy a vily, tyčící se ve strměm svahu Špilberku, shlížely na Brno a poskytovaly svým obyvatelům skvělou vyhlídku na Staré Brno a jižní krajinu až k pálavským kopcům na horizontu či na druhou stranu do zalesněného špilberského parku a na pevnost symbolicky vládnoucí městu.

Pellicova 1, 1a, 1b, 5, 5a, 5b, 13, 13a, 17, 19

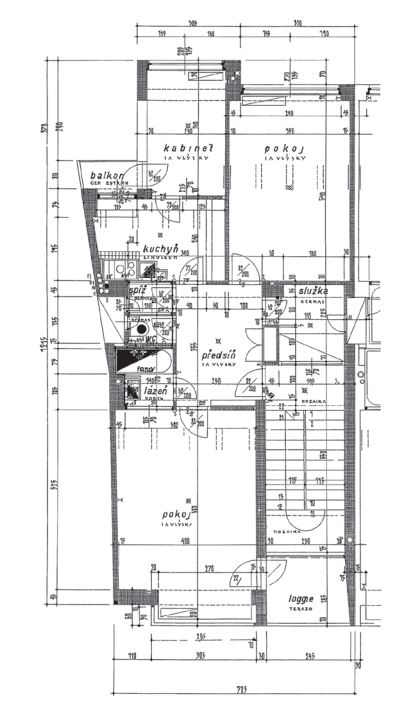
Bytové domy Václava Dvořáka

Pokud by bylo třeba označit jednu osobu, která má na dnešní podobě ulice Pellicovy největší podíl, nepochybně by padlo jméno stavitele Václava Dvořáka (1900–1984). Narodil se do chudých poměrů brněnských Obřan a v letech 1917–1921 vystudoval českou stavební průmyslovku v Brně. Na vysokou školu nepokračoval a hned se zapojil do stavebního boomu meziválečného Brna. Vystřídal několik státních zaměstnavatelů, například pracoval pro architektky Miloše Lamla (1884–1964) nebo Bohuslava Fuchse (1895–1972). Od roku 1925 měl vlastní stavební firmu, která realizovala desítky rodinných a nájemních domů v celém Brně. Spolupracoval s architektem Vilémem Kubou (1905–1961) a později s Jaroslavem Brázdou (1897–1990), který se velkou měrou podílel na podobě Dvořákových domů na Pellicově.

První trojice domů (č. 1, 1a, 1b), které Václav Dvořák s Jaroslavem Brázdou roku 1935 postavili, určila podobu velké části Pellicovy. Dvořák totiž prokázal odvahu zbourat tarasní zeď na ulici Husově a propojit tak doposud slepou Pellicovu s jedním z hlavních brněnských bulvárů. Rohový dům č. 1 stavěl pro lékaře a sběratele umění Otakara Teyschla, který si zde kromě bytu zřídil i ordinaci. Na domě lze popsat ně-

kolik architektonických kvalit typických pro Dvořáka a Brázdu: přízemí zvýrazněné travertinovým obkladem, okna umístěná v předstupujících cihlových šambránách, do vnitrobloku směřující lodžie a uživatelsky příjemné byty s koupelnami a ústředním topením. Ve stejném roce Dvořák postavil ještě sousední dvojdům č. 1a, 1b, opatřený plochou střechou s terasou a rizality s pásovémi okny osvětlujícími obytný pokoj nebo zimní zahradu. Na fasádách je opět využit travertin a obklad z keramických dlaždic na okenních šambránách, které jsou protaženy až na nároží.

Druhou urbanisticky zásadní skupinu domů Václav Dvořák postavil roku 1936 při ústí bezejmenné uličky z Pekařské k Betlémskému kostelu. Staré přízemní domky nahradil domy č. 5, 5a a 5b. Realizace domů vyvolala obavy evangelické církve, že velké novostavby příliš zastíní kostel. Zbudováním schodiště směrem od Pekařské však Dvořák kostel urbanisticky ukotvil a zasadil do důstojného prostředí. Jaroslav Brázda si musel poradit se značně strmým terénem, proto zejména z širokého schodiště působí domy až skulpturálním dojmem. Pásová okna zvýrazněná plastickými šambránami bohužel výrazně utrpěla nedávnou výměnou za plastová, která původní architek-

↔↗ Ústí ulice Pellicovy na Husovu s domem č. 1 v popředí vlevo a domy č. 1a, 1b v pozadí, foto Martin Kučera 2023.

↔↘ Hlavní fasáda se zachovalým původním členěním domu Pellicova 1a, foto Martin Kučera 2023.

tonický účinek zcela popřela. Na fasádě přízemí domu č. 5b směrem do ulice se nachází v travertinovém rámu bronzový reliéf Svaté rodiny, datovaný rokem 1937 a signovaný sochařem a medailérem Karlem Korschannem (1872–1943), který učil modelování na německé technice v Brně.

Rovněž na dvojdomě č. 13 a 13a pocházejícím také z roku 1936 se nachází rysy charakteristické pro tandem Dvořák & Brázda. Druhý jmenovaný posléze v novostavbě dokonce bydlel. Přízemí má travertinové obklady, které pokračují do chodby, kde se navíc střídají s opaxitem. Jednotlivá podlaží propojují točitá schodiště osvětlená proskleným světlíkem. Byty mají balkony do Pellicovy i do vnitrobloku, prudce klesajícího k ulici Pekařské. Směrem do ulice se dům zdá být pouze čtyřpodlažní, poslední patro je poněkud zasunuto za terasou. Do dvora se však obrací hned sedm podlaží. Současný architektonický výraz domu narušilo vložení plastových oken a osekání pro Brázdu typických plastických šambrán. Mladšími úpravami doznal negati-

↔↗ Dům Pellicova 5a řešený po dokončení, Brněnský architektonický manuál, heslo C156.

↔↗ Půdorys přízemí a prvních dvou pater domu Pellicova 17, fotoarchiv Brněnských vodáren a kanalizací, dům Pellicova 5a.

↔↘ Boční fasáda domu Pellicova 5a před výměnou oken a osekáním šambrán, foto Barbora a Karel Ponešovi 2011, Brněnský architektonický manuál, heslo C156.

↔↘ Dvorní fasády domů Pellicova 13, 13a, 17 a 19 v roce 1936 nebo 1937, Technické muzeum v Brně, sbírka Fotografie, inv. č. 20.30-00602.

vní změny i poslední Dvořákův dvojdům v ulici (č. 17 a 19). Do jeho uličních fasád byly vykrojeny lodžie, nyní z velké části zasklené, výměnou okenních výplní zanikly plastické šambrány. Podobně jako na předchozím domě horní patro uvolňuje část plochy terase a směrem k ulici Pekařské se budova projevuje vyšší o několik podlaží.

Václav Dvořák je pozoruhodná osobnost i vzhledem k jeho vztahu k modernímu umění. Ke sběratelství ho přivedl patrně Otakar Teyschl, pro kterého stavěl na Pellicově 1. V průběhu několika let Dvořák nashromáždil pozoruhodnou sbírku, která však předurčila jeho potíže po roce 1948. Obrazy postupně rozdával svým přátelům a prodával, čímž si vysloužil pozornost státní bezpečnosti, která ho obvinila ze zatajování cenných předmětů. Roku 1960 byl odsouzen na tři roky vězení, jeho sbírka propadla státu a obohatila fond Moravské galerie.

Bytový dům zaměstnanců podniku Silničního vývoje

Ve druhé polovině 20. století skýtala ulice Pellicova již málo příležitostí pro realizaci novostaveb. Jednu z nich nabízela proluka v místě někdejšího zadního hospodářského traktu domu Pekařská 14, kterou si pro stavbu bytového domu svých zaměstnanců vybral v letech 1968–1970 podnik brněnského pracoviště Silničního vývoje (po privatizaci součást velké společnosti věnující se stavbě komunikací). Oslovil přímo architekty Olgu Drápalovou (1937–1997) a Jaroslava Drápala (*1934), kteří návrh zpracovali prostřednictvím Architektonické služby, což byla v době komunismu prakticky jediná možnost navrhovat „na volné noze“. Pod plánovou dokumentací je jako hlavní projektantka podepsána Olga Drápalová, ale podíl jejího manžela Jaroslava je pravděpodobný, jelikož běžně pracovali v tandemu.

Parcela na Pellicově měla sice lukrativní polohu na svahu Špilberku, avšak její rozměry a výškové parametry si vyžádaly promyšlené řešení. Na sever směřující uliční blok zde tvoří mírný oblouk, který umožnil hlavní průčelí dvakrát zalomit a drobnými balkony otevřít na východ. Jižní fasáda obrácená směrem na Pekařskou mohla být osazena velkorysými lodžiemi, přístupnými z hlavních obytných prostor. Tato důmyslná koncepce, plně využívající možnosti parcely, umožnila

do každého z pěti nadzemních podlaží vložit dvojici nadstandardních bytů. Jejich rozlohu sice v přízemí omezuje dvojice garáží, v nejvyšším patře naopak menší obytnou plochu kompenzují soukromé terasy. Pozoruhodné je rovněž členění fasády, na níž se střídají horizontální světle natřené a omítané plochy s mozaikovitě kladenými obklady z kabřince několika nepravidelně se měnících odstínů. Stylová podoba domu se tak sebevědomě hlásí k době vzniku na konci 60. let 20. století, zároveň však odkazuje na prvorepublikovou architekturu ulice, reprezentovanou zejména domy Václava Dvořáka (1900–1984) a Jaroslava Brázdy (1897–1990). Dramaticky pointovanou hmotu domu završuje hranolový útvar schodiště obcházejícího výtahovou šachtu, tvoří tak svého druhu věžici obalenou kabřincem evokujícím cihlovou architekturu.

Tvůrci domu patří k významným představitelům československé architektury druhé poloviny 20. století. O několik let starší Jaroslav Drápal se narodil severně od Olomouce a v dětském věku se musel nuceně odstěhovat z nově vzniklého protektorátního pohraničí. Architekturu vystudoval v Brně, v posledních letech působení legendárních architektů, Bohuslava Fuchse (1895–1972), Bedřicha Roze-

←↑ Pohled na uliční frontu s domem Pellicova 3c v popředí, za ním navazující domy Václava Dvořáka Pellicova 5 a 5a, foto Martin Kučera 2023.

→↑ Hlavní fasáda domu Pellicova 3c, foto Martin Kučera 2023.

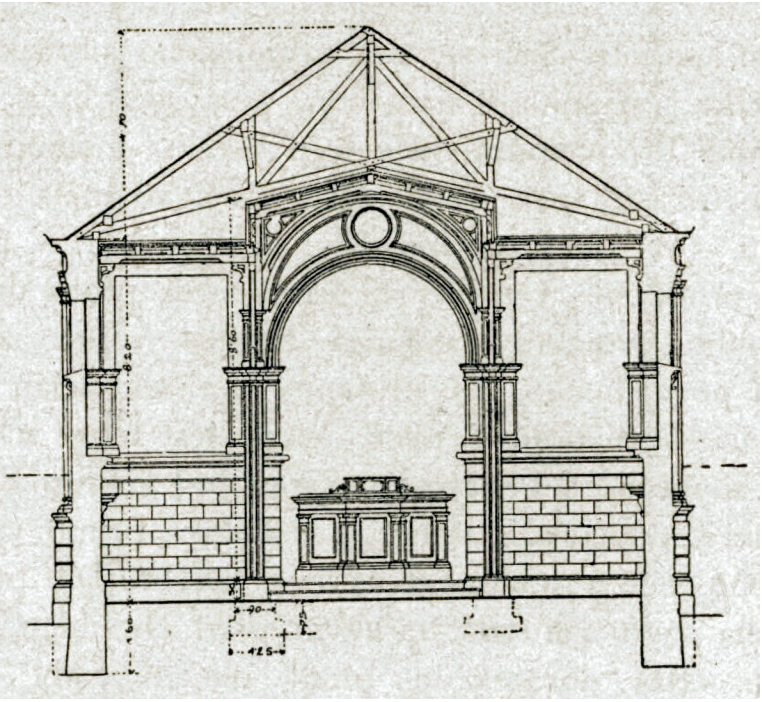
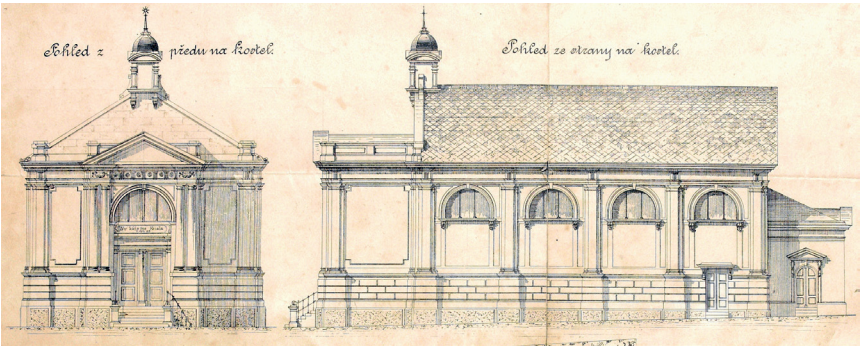
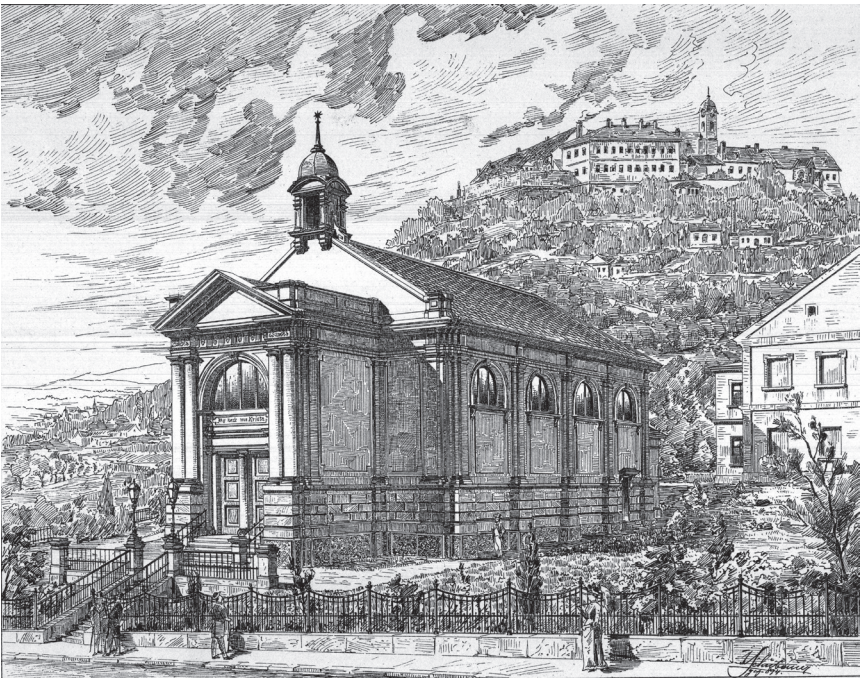
hnala (1902–1984) a Miroslava Kopřivy (1894–1968). V roce 1961 se na zdejší architektonické učiliště vrátil, ale po odmítnutí souhlasit s vpádem vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byla jeho akademická kariéra na dlouhý čas zmrazena. Přesto na fakultě zůstal a vyučuje zde doposud jako docent. Jeho manželka Olga absolvovala studium architektury rovněž v Brně a v letech 1961–1980 působila v brněnském Stavoprojektu, kde spolupracovala na široké škále zakázek. Následující desetiletí vyučovala na brněnské umělecké průmyslovce. Manželé Drápalovi spolu s dalšími tvůrci brněnského Stavoprojektu pracovali v 60. letech například na domě družstva Vkus v Brně, který je širší součástí komplexu hotelu International. Olga Drápalová projektovala s Arnoštem Krejzou (1923–1989) motel Hybe na Slovensku. V 80. letech se s Františkem Antlem (*1941) podílela na návrhu obchodního domu Dargov v Košicích a spolu s manželem stojí za realizací obchodních jednotek vyplňujících východní část náměstí Míru v Tišnově. Mezi pozoruhodné realizace této manželské dvojice patří rodinný dům sklářského výtvarníka Františka Víznera, který je posazený na úpatí svahu Zelené hory ve Žďáře nad Sázavou. Po revoluci si manželé Drápalovi založili soukromé architektonické studio

a kontinuálně pokračovali ve své architektonické tvorbě, jež čítala větší realizace i drobné intervence, včetně úprav sakrálních prostor.

Betlémský kostel

Čeští evangelici reformovaného vyznání měli v Brně od roku 1878 svou kazatelskou stanici, spravovanou po roce 1881 z Nošovic, přesto stále postrádali svůj kostel. Sbor v té době čítal 650 členů, převážně však velice chudých, přistěhovaných z venkova. Scházeli se provizorně v pronájmech postupně v několika měšťanských domech v centru Brna, lavice a harmonium byly vypůjčené. Přes značný odpor německých evangelíků a úřadů i nedostatek financí prosadil mladý kazatel Václav Pokorný stavbu českého evangelického chrámu. V roce 1893 byla zakoupena od Aloisie Müllerové z Weissenfelsu zahrada s již neprosperující výletní zahradní restaurací Malý Prater, která se nacházela na tehdejší Špilberské ulici na jižním úpatí kopce Špilberku. Hostinec byl přestavěn na faru s kanceláří a byty pro faráře i kostelníka. V přední části zahrady byl pak v letech 1894–1895 postaven Betlémský kostel, jehož název je připomínkou Kristova rodiště, ale v doslovném překladu z hebrejštiny znamená také „dům chleba“. Projekt budovy i návrh vnitřního vybavení vypracoval brněnský stavitel a architekt Friedrich Gottlob Karl Alber (1846–1927). Slavnostního otevření dne 23. května 1895 se zúčastnilo více jak 5000 lidí.

Autor projektu byl původem německý železniční inženýr, který do Čech a poté na Moravu přišel při stavbě rakouských státních železnic. Možná proto konstrukčně pracoval s prvky typickými spíše pro nádražní než sakrální objekty. Halový interiér rozdělil na tři loď kovovými sloupy, které jsou obložené dřevem a spolu s dřevěnými oblouky nesou dřevěný strop, zavěšený na tehdy moderním vaznicovém krovu s kleštinami. Před kazatelnou, situovanou v ose hlavní lodi, stojí stůl Páně a tři bloky kostelních lavic, a to v souladu s uspořádáním reformovaných kostelů bez obvyklé prostřední uličky (původně bylo několik lavic i po obou bočních stranách kazatelny). Nad předsiní je situována varhanní kruchta. Fasáda je neoklasicistní, proložená termálními okny, průčelí završuje štít s kalichem. Nad vstupem lemovaným sruženými polosloupy se nachází nápis: *My kážeme Krista (1. Kor. 1,23)*. Tehdy se jednalo o první český nápis v Brně na veřejné budově. Úřady neschválily z bezpečnostních důvodů plánovanou zděnou věžičku. Realizovala se tedy pouze dřevěná, štíhlejší a o čtyři metry vyšší, zakončená hvězdou. Vídeňský časopis Der Architekt uveřejnil roku 1895 vyobrazení Betlémského kostela s textem: „*Předmět ten jest již pro svou jednoduchost a účelnost*

↔ Veduta Betlémského kostela, J. Schu-
bauer, 1894, reprofoto, Václav Pokorný,
Stručná historie ev. ref. diasporního sboru
v Brně, Vzpomínka na slavnostní otevření
Betlémského chrámu Páně v Brně dne
23. května 1895, Brno 1895, s. 9.

↔ Plán Betlémského kostela, 1893, archiv sboru
ČCE Brno II, R-III-F-1.

*zajímavým a ukazuje, čeho se skrovnými pro-
středky docíliti dá, neboť při vši šetrnosti jest
chrám ten pěkný a prostranný.“*

Kostelní lavice pro 342 osob už roku 1899 nedostačovaly a bylo nutné jejich počet navýšit (v prostřední lodi sedávaly ženy, v bočních muži). Projekt počítal i s možností zvýšit kapacitu o dalších 200 míst vestavěním bočních empór, což je patrné i z tvaru oken. Zpěv byl zpočátku doprovázen velkým pedálovým harmoniem, varhany byly pořízeny až roku 1912. Roku 1906 byl za kostelem na místě učírny přistavěn konfirmační sál pro 130 osob nad malým klenutým sklepem. Návrh zpracoval brněnský stavitel Josef Buča, stavbu provedl Vojtěch Buchta, zednický mistr z Králova Pole. Zároveň byly v mohutné opěrné zdi zpevňující svah za kostelem vyprojektovány toalety napojené na kanalizaci. V roce 1938 proběhla celková oprava kostela i okolí. Při bombardování Brna 12. dubna 1945 byl přímým zásahem letecké bomby zničen konfirmační sál, kostel a fara byly poškozeny. Několik let nefunkční kostel byl po opravě otevřen až v prosinci roku 1951, již s novým plynovým topením.

→ Interiér kostela, foto Benjamin Skála 2016.

→ Příční řez s pohledem ke kazatelně, 1894,
reprofoto, Václav Pokorný, Stručná historie ev.
ref. diasporního sboru v Brně, Vzpomínka na
slavnostní otevření Betlémského chrámu Páně
v Brně dne 23. května 1895, Brno 1895, s. 11.

Betlémský kostel se do dnešní doby dochoval téměř v autentické podobě, a to včetně vnitřního vybavení z doby stavby. Novější úpravy se obvykle týkaly pouze topení, osvětlení a ozvučení. V archivu sboru jsou uloženy plány na dostavbu sálu s farou ve stylu architektury brutalismu, které nebyly realizovány. Poslední celková oprava exteriéru i interiéru chrámu proběhla roku 1995, fara byla kompletně přestavěna v letech 2018–2019. V kostele se konají akce Českobratrské církve evangelické, koncerty, skautské bohoslužby, jsou zajišťovány služby Církve bratrské, prostor se každoročně otevírá veřejnosti při akci Noc kostelů.

Dům Zdeňka Elgera z Elgenfeldu

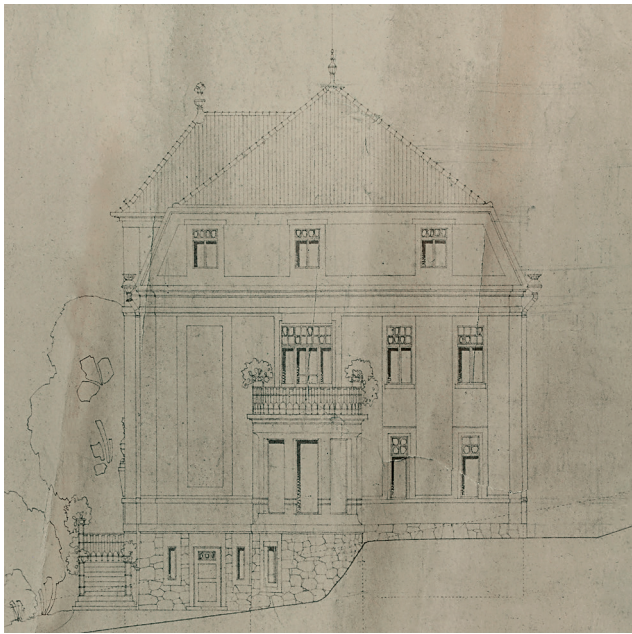
Zdeněk Elger z Elgenfeldu byl profesorem brněnské české techniky a v letech 1905–1906 jejím rektorem. Jeho velkoryse koncipovaný rodinný dům v přední části ulice Pellicovy je kultivovanou secesní stavbou, situovanou v působivé scénérii svahu Špilberku. Dům byl postaven mezi lety 1905–1906, jak též potvrzuje datace na fasádě průčelí. Prvotní podobu vily z roku 1906 známe z anonymních plánů řešení fasád, které se dochovaly v pozůstalosti brněnského architekta Karla Láníka (1886–1956). Je možné, že Elgerův dům byl postaven právě podle projektu Karla Láníka, žáka a asistenta Elgrova kolegy z české techniky Karla Huga Kepky (1869–1924). Lze rovněž uvažovat o autorství projektanta budovy české techniky v Brně Karla Dondy (1867–1924), c. k. vrchního inženýra na ministerstvu vnitra.

Dům měl původně uliční průčelí pouze tříosé, jak je dokumentují rovněž dobové fotografie. V roce 1929 byla stavba rozšířena přístavbou a nástavbou, kterou podle návrhu architekta Vladimíra Fischera (1870–1947) provedl stavitel Stanislav Neděla. Ke starší vile (dnes Pellicova 8) byl přistavěn druhý, zhruba stejně velký objekt také o třech okenních osách (dnes Pellicova 8b). Obě části domu byly následně výškově

sjednoceny a vznikl tak stávající čtyřpodlažní dvojdům obdélného půdorysu o šesti okenních osách.

Vila byla navržena ve stylu pozdně historizujícího dekorativismu s prvky geometrické secese a moderny. Působivě komponované uliční průčelí je členěno výrazně předstupujícím rizalitem s hlavním vstupem zdůrazněným velkolepým portálem doprovázeným po stranách dvojicí dekorativních váz s kyticemi růží nesených konzolami tvaru pylonu. Motiv růžových květů se opakuje také v plastických věncích v horní části nárožních pilastrů ohraničujících rizalit. Bohatý dekor fasády charakterizuje častý motiv geometrické sestavy obdélných vpadlin a kruhových terčů. Sokl budovy je typicky pro toto období vyzděn z lomového kamene.

Na východním bočním průčelí Elgerova domu je dominantním prvkem konvexní rizalit, který je ukončený balkonem. Nad soklovou částí plochu rizalitu člení ornamentálně dekorované polopilíře vymezující pravoúhlé vpadliny s výplní ze skleněných falconnier. Balkon je opatřen kovovým zábradlím se secesním dekorem a půlkruhovou stříškou na paprscité kovové konstrukci.

←↑ Dům Pellicova 8, foto Martin Kučera 2023.

←↓ Dům Pellicova 8b v roce 1987, fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně.

→↑ Plán bočního průčelí rodinného domu Zdeňka Elgera z pozůstalosti Karla Láníka, soukromá sbírka v Brně.

→↓ Plán hlavního průčelí rodinného domu Zdeňka Elgera z pozůstalosti Karla Láníka, soukromá sbírka v Brně.

→→↓ Balkon na bočním průčelí domu Pellicova 8, foto Martin Kučera 2023.

Dispozice vily před přestavbou zahrnovala v přízemí vstupní chodbu se schodištěm, technickým schodištěm a toaletou, z níž ústily dva protilehlé vstupy do dvou velkých, do ulice orientovaných pokojů, z nichž východní byl obohacen o zajímavý půlkruhový prostor bočního rizalitu. V zadní části přízemí, orientované do zahrady, byl situován ještě jeden menší pokoj a kuchyně, k níž přiléhala místnost pro služku a prádelna. V prvním patře bylo půdorysné rozvržení obdobné, byly zde čtyři symetricky rozmístěné ložnice, doplněné koupelnou s vanou a toaletou. Z největší ložnice se dalo vstoupit na půlkruhový balkon. V suterénu se nacházely sklepy a ve východní části s bočním rizalitem pak ještě samostatný jednopokojový byt s vlastním vstupem.

V interiéru jsou dochovány bohaté štuky. Opakujícím se prvkem vnějšího i interiérového štukového dekoru je motiv růžových květů. Na chodbách a podestách schodiště je položena původní dekorativní dlažba se vzorem růží a zelených listů. Vila prošla citlivou památkovou obnovou, objekt nadále slouží k bydlení.

Nájemní dům Marie Uherkové

Nájemní dům ve stylu kubizující moderny postavil mezi lety 1913–1914 stavitel František Uherka (1880–1948). Novostavba vznikla na pozemku, který náležel původně k domu na Pekařské 28, jehož zahrada sahala až k ulici Pellicově. Majitelkou domu i zahrady byla Anna Jonášová, od níž jej v únoru 1912 zakoupila manželka stavitele Marie Uherková. Povolení ke stavbě nového nájemního domu bylo Marii Uherkové vydáno v březnu roku 1913, novostavba byla dokončena v roce 1914. Marii Uherkovou jako majitelku domu uvádí rovněž sčítací operáty z roku 1921, kdy jeden ze zdejších bytů obýval stavitel František Uherka s manželkou a čtyřmi dětmi, Jaromírem, Miloslavou, Květoslavou a Blahoslavem, matkou Františkou a služkou. V roce 1926 se novým majitelem domu stal Rudolf Ehrlich, manželé Rudolf a Ella Ehrlichovi pak dům vlastnili až do druhé světové války.

Originální řešení vertikálně komponovaného průčelí se vyznačuje bohatě pročleněnými hmotami s mnohačetným využitím hrotitých či krystalických kubizujících prvků. Dominantou dynamicky tvarované architektury je zejména ústřední rizalit, sevřený dvěma mohutnými zahrocenými pilíři

a nahoře ukončený soustavou pěti pilovitě ustupujících štítů různých geometrických tvarů (oblouk, trojúhelník, pětiúhelník). Pozoruhodný je také vstup s výrazným pravoúhlým portálem z umělého kamene a nadsvětlíkem s trojicí štěrbinových oken v hlubokých zkosených špaletách. Nad vstupem ční expresivně do prostoru břit hrotitého arkýře. Také další architektonické detaily, jako hrotitě zalomené okenní římsy či krystalicky tvarované konzoly, odkazují ke kubistickému stylu.

Progresivně modernistické pojetí stavby naznačuje inspiraci pražskou kubistickou architekturou. Kubistické motivy jsou zde však používány spíše jako citace bez hlubších spojitostí – v podstatě jako jeden z možných typů dekoru. Ve výsledku pozoruhodná kubizující architektura je v historické zástavbě Brna ojedinělým „krystalickým klenotem“.

Nájemní dům byl obdobně jako okolní stavby zasazen ve svahu, proto zahrnuje dvě suterénní podlaží s byty, zvýšené přízemí, dvě nadzemní podlaží a podkroví. Za hlavním vstupem se nachází schodištní šachta vertikálně propojující dům.

↔ Dům Pellicova 11, foto Martin Kučera 2023.

→ Dvorní průčelí domu Pellicova 11 v roce 1962, Archiv města Brna, fond U 5, sign. XIVb 64.

↔↘ Uliční průčelí domu Pellicova 11 v roce 1962, Archiv města Brna, fond U 5, sign. XIVb 64.

↔↘ Detail fasády domu Pellicova 11, foto Martin Kučera 2023.

V interiérech jsou ve velké míře dochovány původní prvky, jako teracové schodiště s kovovým zábradlím s modernistickým geometrickým motivem, černobílé obklady stěn, dlažby s černobílým geometrickým vzorem na podestách schodiště a chodbách, nebo vstupní dveře bytů.

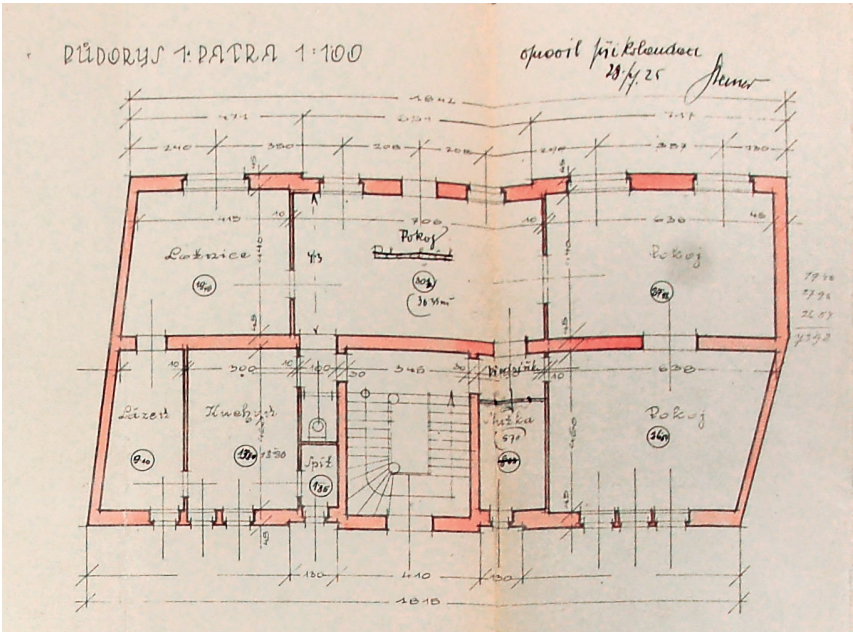
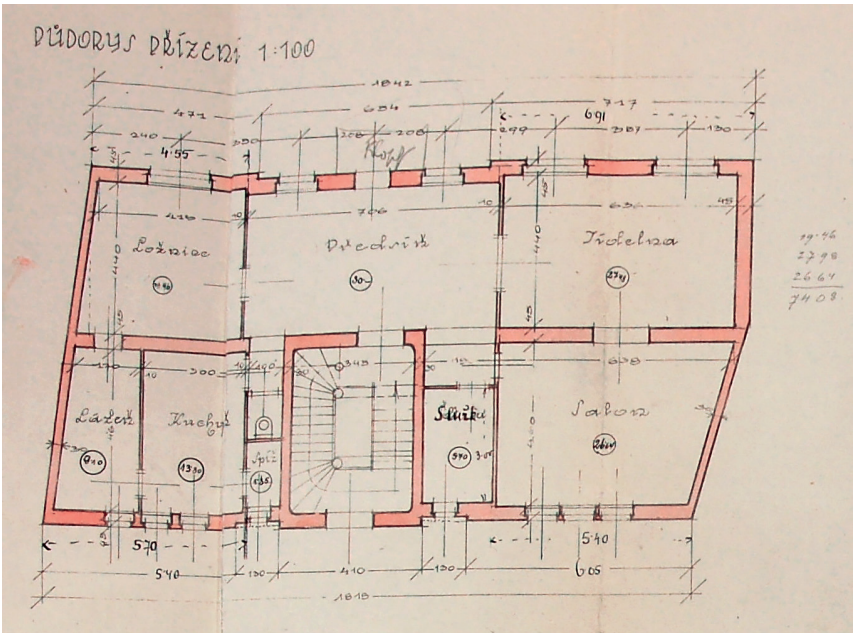
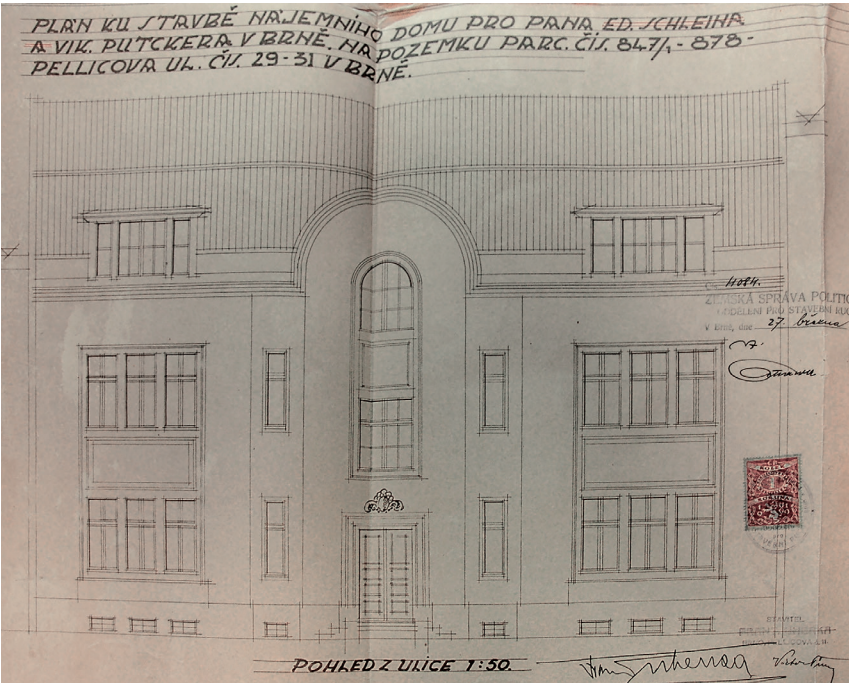
Nájemní dům Viktora Putzkera

Parcela, na níž dům stojí, historicky náležela k zahradnímu traktu domů Pekařská 46 až 50. Na pozemcích přiléhajících k Pellicově stály již koncem 60. let 19. století dvě stavby, které jsou v historických mapách označeny jako Špilberská ulice (Spielbergasse) 29 a 31 a později však zanikly. V domě Pekařská 50 byla v roce 1884 doložena restaurace, jejíž hosté využívali k letnímu posezení dlouhou dřevěnou verandu v zahradě na adrese Špilberská 31. Ve druhém desetiletí 20. století koupil pozemky při Pellicově stavitel František Uherka (1880–1948), který je později prodal Viktoru Putzkerovi, velkoobchodníku s cukrem v Brně.

Viktor Putzker si na pozemku nechal postavit menší nájemní dům se třemi byty, pravděpodobně podle návrhů Františka Uherky, který stavbu realizoval. Stavební povolení bylo vydáno 4. prosince 1923, nedatované plány byly schváleny brněnskou městskou radou 27. března 1924. Stavba byla zahájena 19. prosince 1923 a ukončena 9. září 1924. Dům je ukázkou konzervativního klasicizujícího proudu architektury první poloviny 20. let, jeho architektonické tvarosloví má nejblíže ke stylu art deco.

Jednopatrový nájemní dům kosodélníkového půdorysu byl postaven ve svažitém terénu, proto je z uliční strany jednopatrový a z dvorní dvoupatrový. Horizontálně orientované uliční průčelí je komponováno přísně symetricky v klasickém trojdílném schématu. Vertikálně jej člení ústřední schodišťový rizalit se vstupním portálem, završený obloukovým osovým štítem. Po stranách rizalitu se nachází dvě vpadlé osy s úzkými obdélnými okénky. Symetricky řešené, mírně vystupující rizality krajních os jsou prolomeny trojicemi sdružených oken, která jsou výrazně architektonicky orámována. V přízemí trojdílná okna rámuje profilované ústupkové šambrány, přímé nadokenní a parapetní římsy, v patrech jsou nadokenní římsy konvexně vyklenuty. Shodnou obloukovou křivkou je rovněž ukončeno vertikální orámování dvojice oken ústředního rizalitu a profilovaný vstupní portál. Před domem se původně nacházela předzahradka, která je v současnosti vydlážděna.

Za vstupem bylo situováno schodiště z umělého kamene, které spojuje suterén a patro. V suterénu se směrem do ulice nacházely sklepy a prádelna, směrem do dvora byl pak orientován dvoupokojový byt. V přízemí a patře byly nad sebou umístěny dva obdobně řešené byty. Byt v přízemí sestával

←↑ Dům Pellicova 29, 31, foto Martin Kučera 2023.

←↓ František Uherka, Plán domu Viktora Putzkera, pohled na hlavní průčelí, Moravský zemský archiv v Brně, fond B 40 I, kart. 1500.

→↑ František Uherka, Plán domu Viktora Putzkera, půdorys přízemí, Moravský zemský archiv v Brně, fond B 40 I, kart. 1500.

→↓ František Uherka, Plán domu Viktora Putzkera, půdorys 1. patra, Moravský zemský archiv v Brně, fond B 40 I, kart. 1500.

z rozměrné haly, salonu a jídelny propojených širokými dveřmi, ložnice, kuchyně, spíže, místnosti pro služku, koupelny, toalety a balkonu do dvora. Byt v prvním patře byl pak řešen jako čtyřpokojový, s obdobným technickým zázemím jako v přízemí. V podkroví se v části směrem do ulice, osvětlené vikýři, nacházela vlevo komora sloužící pro věšení a žehlení prádla, vpravo pak fotoateliér s temnou komorou, který sloužil majiteli domu. V současnosti objekt využívá Krajská hygienická stanice Jihomoravského kraje.

Nájemní domy

Přibližně uprostřed táhlé křivky východní části ulice Pellicovy stojí dvojice pozoruhodných secesních nájemních domů, jejichž dobu vzniku dělí více než dekáda. Tato skutečnost se podepsala na odlišném architektonickém ztvárnění obou staveb, které dobře dokumentuje vývoj secesního stylu od dekorativních počátků ke strohé geometričnosti pozdní secese.

Starší dům č. 35 byl postaven roku 1900 dosud neznámým tvůrcem pro manžele Franze a Barbaru Lepkoví na místě objektu doloženého již roku 1892, jehož vlastníkem byl tehdy Carl Zuisch. V roce 1909 zakoupil dům se zahradou obuvnický mistr Richard Kosak s manželkou Annou, který jej nechal roku 1912 stavebně upravit a rozšířit o dva nové balkony. Sčítací operát z roku 1910 poskytuje zajímavý bezprostřední náhled do života v domě. Tehdy ve čtyřech bytech žilo dohromady 21 obyvatel pestré skladby jazykové příslušnosti, povolání i rodinného stavu.

Mladší dům č. 33 zbudoval roku 1912 stavitel František Valenta pro Moritze a Berthu Wagnerovi na místě staršího menšího objektu situovaného při uliční čáře, doloženého již roku 1895 a vlastněného tehdy Aloisem, Josefem a Viktorem Krausovými, Emmou Barsanti a Gabrielou Thiele.

Jako většina budov na Pellicově byly i domy č. 33 a 35 postaveny ve svažitém terénu podél jižní fronty ulice. Tato situace znamenala, že stavby musely překonávat terénní spád dvěma suterénními podlažími, aby dosáhly výškové úrovně ulice, a tedy při pohledu z Pellicovy, expresivně řečeno, „klamaly tělem“. Severní průčelí vzbuzovala dojem, že se jedná o nevelké řadové budovy, často až rázu rodinných domů. Naopak na jižních zahradních průčelích, která jsou o dvě podlaží vyšší, představují rozměrné bytové domy.

Starší jednopatrový, ze zahradního průčelí čtyřpodlažní dům má opulentně ztvárněnou uliční fasádu. Tříosé asymetrické průčelí je vertikálně rozděleno lizénami do tří nestejně širokých polí, horizontálně členěných rustikou a pásy jemného vegetabilního ornamentu. Ve středním poli se v hluboké nise nachází pravouhlý vstupní portál s reliéfním latinským letopočtem MCM (1900) na překladu a s kruhovým nadsvětlíkem, dekorovaným štukovým rostlinným ornamentem. V patře nad vstupní nikou prostor mezi lizénami vyplňuje prosklená dřevěná výplň se vstupem na půlkruhový balkon s ornamentálním kovovým zábradlím. Celá střední osa fasády je završena věžovitou helmicí sevřenou postranními pilíři, na nichž spočívají sochy putti. Boční pole ukončují

←↑ Dům Pellicova 33, foto Martin Kučera 2023.

←←↓ Geometrický dekor na uliční fasádě domu Pellicova 33, foto Martin Kučera 2023.

←→↓ Zchátralý stav domu Pellicova 33 v období pozdní normalizace roku 1987, fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně.

→←↓ Dům Pellicova 35, foto Martin Kučera 2023.

→→↑ Nika se vstupním portálem, datací a dekorativním nadsvětlíkem na domě Pellicova 35, foto Martin Kučera 2023.

→↓ Dřevěná výplň se secesním dekorem a věžovitá helmice na uliční fasádě domu Pellicova 35, foto Martin Kučera 2023.

úseky korunní římsy doprovázené dekorativním pásem reliéfních palm a květů, nad nimi jsou nízké zvlněné atiky se štukovým vegetabilním ornamentem.

komunikuje a oba domy tvoří v pozoruhodné synergii jednu z nejkrásnějších zastavěných částí Pellicovy.

Mladší dům je vyšší, dvoupatrový (tedy pětipodlažní) a také výrazně širší. Asymetrické pětiosé uliční průčelí je zdůrazněno štítovým rizalitem a vertikálně členěno dvěma pilastry, na zahradním průčelí se nachází mohutný centrální rizalit. Uliční fasáda byla kromě přízemí, odděleného kordonovou římsou, expresivně ztvárněna v režném cihlovém zdivu. Úsporný, ale působivý dekor fasády tvoří dvě řady barevně odlišených čtverečků pod okny v patře, které doplňuje soustava plasticky vystupujících či vpadlých geometrických tvarů vytvořených z cihlového zdiva. Uplatněny jsou na parapetních výplních, šambránách nebo jako pás na koso postavených cihel v korunní římsě či lichoběžníková vpadlina ve štítu rizalitu, dekorovaná cihlovým rámem tvaru řeckého kříže.

Výrazně odlišný architektonický styl obou secesních sousedů – bohatý dekor a lapi-dární řešení s uměřeným geometrickým ornamentem – vizuálně překvapivě dobře

Dům Františka a Aloisie Kroupových

Uprostřed řadové zástavby ulice Pellicovy stojí dvojdům s pozoruhodným lapidárním architektonickým řešením v duchu klasicizující moderny. I když se jedná o stavebně jednotný, téměř zrcadlově komponovaný dvojdům, dochované archivní materiály se přímo vztahují pouze k domu č. 39. Dům s tímto číslem byl postaven již na počátku 20. století pro vyššího úředníka Adolfa Metznera a jeho manželku Marii. V roce 1900 bylo vydáno stavební povolení a k roku 1902 byla do objektu přivedena vodovodní přípojka. V majetku Metznerových byl dům jen deset let, neboť podle sčítacího operátu z roku 1910 již budovu vlastnila Aloisie Kroupová, majitelka obchodu na adrese Zelný trh 4. Sčítací operát uvádí, že se v jednopatrovém domě s předzahrádkou a dvorní zahradou nacházely čtyři byty obydlené čtyřmi rodinami o celkem šestnácti osobách. V té době zřejmě obě adresní místa tvořila jeden majetkový celek. Podle mladšího sčítání obyvatel z roku 1921 byli majiteli domu manželé František a Aloisie Kroupovi, kteří vlastnili oděvní ochod na Masarykově ulici 10. V domě č. 39 se zmiňovaly pouze dva byty a dvě rodiny, dohromady se sedmi členy. Je tedy pravděpodobné, že tehdy již dům č. 37 fungoval jako samostatná jednotka.

Dobře zaopatřená dcera Kroupových, Marie, se provdala za textilního podnikatele Karla Steindlera, židovského konvertitu k evangelickému vyznání. Jako římská katolička si ke sňatku vyřídila od biskupské konzistoře dispens umožňující nábožensky smíšený sňatek. Úspěšný průmyslník Karel Steindler v reakci na nacistickou okupaci zbytkového českého státu spáchal dne 15. března 1939 sebevraždu. Bohatství vdovy Marie Steindlerové, ale i tíživou atmosféru pozdních 40. let 20. století dokládá novinový článek uveřejněný v Rovnosti v září 1947. Pod plamenným titulkem „*Ti ať platí!*“ je pranýřována „*mnohonásobná milionářka Steindlerová z Brna*“, která „*měla v r. 1938 obrát 11 milionů, v r. 1943 obrát 6 milionů. Její podnik byl poškozen, a přesto už dnes opět vydělává vysoké sumy.*“ Továrna Marie Steindlerové byla roku 1949 uvržena pod národní správu, na podzim roku 1950 byla znárodněna a věleňena do národního podniku Vlněna.

V současnosti na Pellicově stojí dvojdům o dvou nestejně velkých, ale architektonicky shodně komponovaných jednotkách. Uliční fasádu dvojdomu vertikálně člení dva symetrické postranní schodišťové rizality, horizontální linie pak tvoří předstupující sokl z umělého kamene a výrazné úseky vložené korunní římsy. Kompaktní uliční průčelí působí symetricky, ale rozložení okenních os

↔ *Průčelí dvojdomu Pellicova 37, 39, foto Martin Kučera 2023.*

→ *Portál domu Pellicova 37, foto Martin Kučera 2023.*

↔ *Pohled na dvojdům Pellicova 37, 39 v kontextu řadové zástavby ulice, foto Martin Kučera 2023.*

není stejné: u pohledově levé poloviny 1 + 3, vpravo 2 + 1. Dominantní architektonický prvek společné fasády představují mohutné hmoty pravoúhlých žlábkovitě ústupkových portálů ukončených římsami. Portály z umělého kamene tvoří pohledovou součást pravoúhle zalamované soklové zóny. Okenní osy rizalitů jsou sevřené lizénami, ukončenými nad horním okenním otvorem římsou. Ostatní části fasády jsou bez členění, kromě pozoruhodných okenních šambrán tvořených vnějším plochým rámem, do kterého je ostrým přetnutím vložen nahoře mírně vyšší vnitřní rám s oblounovou profilací. Dvorní průčelí opět člení dva postranní rizality.

dosud neznámého tvůrce. Výrazné strohé průčelí Pellicovy 37, 39 je v řadové zástavbě ulice nepřehlédnutelné a tvoří jednu z jejích zásadních součástí.

Ačkoli nejstarší doložený objekt na tomto adresním místě vznikl již na počátku první dekády 20. století, vzhled do současnosti dochovaného domu stylově mnohem více odpovídá období o dvacet let pozdějšímu. Výrazně strukturovaná stavba s uliční fasádou akcentovanou postranními rizality s portály evokujícími soudobou pevnostní architekturu a s minimálním geometrickým dekorem je pozoruhodnou modernistickou realizací mající analogie v brněnském prostředí první poloviny 20. let 20. století. Zdá se tedy, že majetní manželé Kroupovi někdy na počátku prvorepublikového období svůj starší dům zásadně přestavěli podle návrhu

Nájemní domy Františka Valenty

Skupinu čtyř sousedících nájemních domů vystavěl v roce 1912 brněnský stavitel František Valenta (1885–1964). Výrazně romanticky působící eklektickou architekturu na pomezí pozdního historismu, geometrické secese a moderny charakterizuje bohaté členění hmot a pozoruhodná figurální i ornamentální sochařská výzdoba.

Vznik domů provázal spor mezi Františkem Valentou a brněnskou německou radnicí. Když stavitel požádal na jaře 1911 o povolení parcelace svých pozemků v Pellicově, vystoupili proti tomu němečtí členové obecní rady Pirnos a majitel hotelu Padowetz. Dobový český tisk odráží nacionální zápal doby, když uvádí údajné vyjádření obou jmenovaných radních: „*Není třeba hned povolovat parcelaci, když nějaký Herr Frantisek Valenta o ni žádá. V Špilberské ulici nelze prý stavět, poněvadž je příliš strmá.*“ (Lidové noviny, 26. dubna 1911.) Návrh byl pak skutečně zamítnut, což vyvolalo polemickou odezvu v českých novinách, krátce na to však byla parcelace i výstavba povolena. Nově postavené domy František Valenta vlastnil spolu se svou ženou Marií vlastnil, v domě č. 47 také bydlel a sídlila zde rovněž kancelář jeho stavební firmy. Dům č. 53 zakoupila roku 1915 od manželů Va-

lentových Marie Procházková, v domě jsou v následujících letech doloženi bratři Franz a Engelbert Procházkovi s rodinami.

Třípodlažní nárožní dům č. 47 má výrazně pročleněné asymetrické uliční průčelí, akcentované trojicí vzájemně navazujících arkýřů na středním, mírně vystupujícím rizalitu. Každý z arkýřů má odlišný tvar a také jiné ukončení. První je konvexní, ukončený barokizujícím osovým štítem s čučky. Druhý, hrotitě do břitu zalomený arkýř je završen věžičkou a jeho stěna je prolomena výrazným oválným oknem, evokujícím okula vrcholně barokních staveb. Poslední, hranolový arkýř pak ukončuje pultová střecha s balkonem, jehož parapet je členěn kazetami s prolamovanými ornamentálními výplněmi. Všechny arkýře jsou neseny stupňovitě profilovanými krakorci a konzolami. Po celé fasádě jsou nepravdělně rozmístěna okna různých rozměrů a tvarů, čtyři okna suterénu mají netypický lichoběžníkový tvar. Vstup do domu je situován v levé krajní ose, ve výrazném půlkruhově zaklenutém žudrovitém portálu. Až bizarně působící průčelí domu Pellicova 47 eklekticky vrství nejružnější architektonické formy minulosti do té míry, že nabývá charakteru formální hříčky. Výraznou architekturu dotváří figurální i ornamentální dekor. V pravé krajní ose se v úrovni prvního patra nachází vysoký

↔ Dům Pellicova 47, foto Lucia Baletková 2017.

↔ Detail fasády uličního průčelí domu Pellicova 47, foto Martin Kučera 2023.

→ Pohled na dům Pellicova 53, 55, foto Martin Kučera 2023.

→ Reliéf v průčelí domu Pellicova 53, 55, foto Martin Kučera 2023.

reliéf dívky s pštrosem. Tento námět patřil k oblíbeným secesním žánrovým motivům. Stojící postava dívky s dobovým účesem podaná v aktu má přes předloktí přehozen plášť, který v bohatých záhybech spadá k zemi. Další součástí sochařské výzdoby průčelí je reliéf putti s vavřínovým věncem a girlandou dekorující fronton sdružených oken konvexního arkýře a stylizovaná váza s květy a vavřínovými závěsy umístěná pod figurálním reliéfem v úrovni přízemí.

Koncový dvojdům Pellicova 51–53 sestává ze dvou totožně řešených, zrcadlově obrácených jednotek. Obě části mají čtyřosá průčelí členěná výrazně předsunutými asymetrickými rizality, v nichž jsou v předstupujících žudrovitých portálech krytých hrotitými stříškami osazeny půlkruhově zaklenuté vstupy. K nim se přimykají další, o něco nižší rizality otevřené v suterénu segmentovou lodžií. Hladké fasády jsou rytmizovány různě velkými pravoúhlými okny rámovanými profilovanými nebo plochými šambránami. V mírně konvexní centrální partii obě poloviny dvojdому spojuje rozměrný figurální reliéf představující mužskou a ženskou postavu v aktu. Žena v intimním gestu jemně pokládá pokrčenou pravici na mužovo levé předloktí. Druhou paži mají obě postavy založenou za zády

a rukama svírají špalety oken za nimi. Výjev rámuje pásy geometrického ornamentu s oválnými organickými motivy, vpravo a vlevo kompozici doplňují figury stojících putti. Námět reliéfu konvenuje s hmotovým rozložením architektury – něžný dotyk obou postav symbolizuje spojení muže a ženy a zároveň také obou polovin dvojdому. Na reliéf tematicky navazuje ornamentální dekor v podobě mandorly obklopené spirálovitými úponky v obdélných polích v ose nad vstupy či motiv geometrizovaných váz se stylizovanými spirálovitými květy. Obdobné motivy různě utvářeného spirálovitého dekoru v kombinaci s organickými tvary byly pro období kolem roku 1910 příznačné a lze je interpretovat jako symboly slunce, života a růstu. Sochařská výzdoba dvojdому tak nemá pouze dekorativní funkci, ale rovněž symbolicky vyjadřuje „oslavu života“.

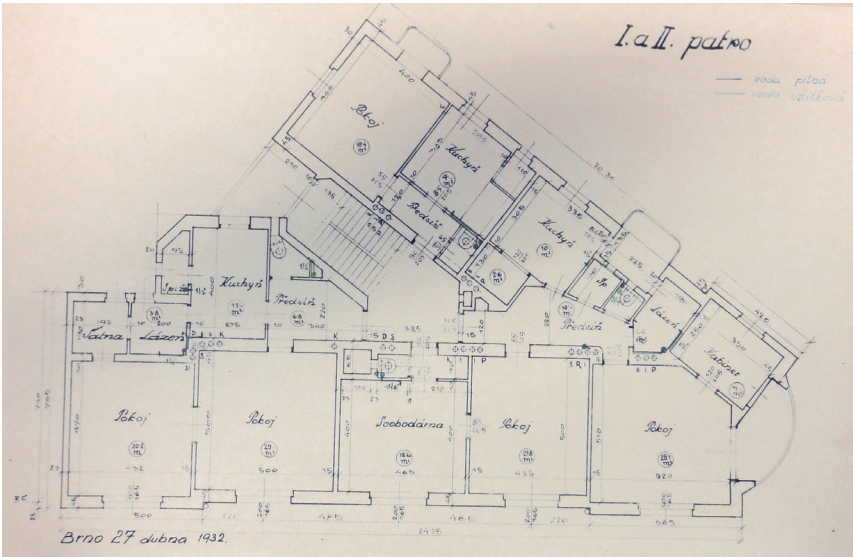
Bytový dům Antonína Duřpekta

Na úzké parcele vymezené dvojicí starých cest, dnešní Pellicovy a Sladové, dříve též Malzgasse, byly až do 30. let minulého století svažitě zahrady náležející k dnes již neexistujícímu domu Úvoz 4. Severní stranu ulice Sladové po roce 1900 postupně zastavovaly okázalé vily ukrájící ze zahradních ploch podstatné části, až zbylo volné pouze strmé nároží na Pellicově. Pro stavbu svého bytového domu tento pozemek roku 1930 využili manželé Antonín a Julie Duřpektovi, kteří bydleli v poslední z vil na Sladové, postavené roku 1924 (dnes Pellicova 55). Ne-pochybně jako výhodnou investici nechali zastavět větší část parcely rozlehlé zahrady domem 53a, který přímo přiléhá k jejich rodinné vile, a po několika letech i zbylou část pozemku (Pellicova 57 a 59). Antonín Duřpekt (1885–1978) byl povoláním stavitel a na plánech k domu 53a se podepsal jako stavbyvedoucí. Odpovědět na otázku, zda stavěl podle vlastního návrhu, je prozatím předčasně, ale vzhledem k informacím předávaným v rodině pravděpodobně ano.

Bytový dům Antonína Duřpekta stojí v urbanisticky exponované poloze, avšak na parcele s velice strmým sklonem, se kterým se musel stavitel vypořádat. Dům proto má celkem šest podlaží z ulice Sladové, ale jen čtyři z Pellicovy. Nepravidelný půdorys má

základ ve dvou křídlech tvořících ostrý úhel definující uliční nároží. Výrazným architektonickým prvkem domu je právě nároží akcentované zaobleným rizalitem s velkoformátovými okny osvětlujícími velkorysé zimní zahrady. Horní patro domu mírně ustupuje a vytváří tak prostor terase obíhající obě uliční průčelí. Její jednoduché účelné zábradlí vynáší římsa zvýrazněná odtokovými žlaby. Fasáda do ulice Sladové je hladká, členěná pěti osami okenních otvorů. Hlavní vstup vede z Pellicovy, kam směřuje fasáda ozvláštněná ve dvou osách zaoblenými balkony s plně vyzděnými poprsnými. Další dvojice balkonů se obrací do malého vnitrobloku s výhledem na další Duřpektovu stavbu, dům Pellicova 57 a 59.

Vstup do domu umožňují původní dvoukřídle dveře se světlíkem, které ústí do krátké chodby uzavřené taktéž původními kyvnými dveřmi. Ty už kroky návštěvníka vedou do schodišťového prostoru pokrytého spolu se schody teracem. Dvoukřídle schodiště, prosvětlené velkými okny s matnými skly, provází zábradlí tvořené jednoduchými souběžnými liniemi a opatřené dřevěným maldem. Z pětibokých schodišťových podest jsou dostupné jednotlivé bytové jednotky. V suterénu se nachází jeden malý byt (původně patrně domovníka), zbytek podlaží je

←↑ Zahrada na parcele dnešního domu Pellicova 53a v roce 1925, archiv rodiny Duřpektových.

←↙ Nároží domu Pellicova 53a a fasáda do ulice Sladové, foto Martin Kučera 2023.

←↘ Nároží domu Pellicova 53a a fasáda do ulice Pellicovy, foto Martin Kučera 2023.

→↑ Schodiště domu Pellicova 53a, foto Matěj Kruntorád 2022.

→↓ Půdorys 1. a 2. patra domu Pellicova 53a, 1932, fotoarchiv Brněnských vodáren a kanalizací, dům Pellicova/Sladová 53a.

vlivem terénu nevyvinutý. Sklepní patro má do Sladové dvojici bytů, na Pellicovu směřují sklepy. V přízemí se nachází čtyři malé bytové jednotky, v následujících dvou patrech tři větší byty a svobodárna. Největší z bytů v patrech využívají zimní zahrady. Podobně je řešeno rovněž podkroví s terasami. Nachází se tu však jediný byt, který měl v původním rozvržení navíc místnost pro služku. Duřpektovi pravděpodobně bydleli ve vile Pellicova 55 a byty v novostavbě pronajímali. V roce 1933 zde působila brněnská pobočka stavebně úvěrového ústavu Arkona, který ve své době patřil k největším stavebním spořitelnám v Československu. Doplatil však na zajišťování hypoték zejména státním zaměstnancům, kterým se nedostávalo financí na splacení, a již v roce 1934 měl vážné finanční problémy. V domě ve 40. letech žila rodina Ždímalových – Václav Ždímal padl v roce 1944 jako válečný letec v Británii, čtyři roky po něm v domě dožil Stanislav, vrchní měřičský rada.

Dějiny 20. století ilustruje v malém osud samotného stavitele Antonína Duřpekta. Narodil se v Uničově a mládí prožil na Prostějovsku. Po absolvování pražské techniky působil v Chorvatsku a mluvil několika světovými jazyky. Za první světové války vedl stavbu továrny na konzervy v Petropavlovsku

a po vzniku Československa získal kapitál při budování rodinných domů v celém státě. Rodina přišla o většinu úspor během měnové reformy roku 1953. Antonín Duřpekt byl roku 1973 nucen dům 53a darovat státu. Předtím pracoval jako domovník ve vlastním činžovním domě 57, 59, aby si zajistil nárok na jakýkoliv důchod. Rozvětvená rodina Duřpektů získala domy zpět do svého vlastnictví po roce 1989.

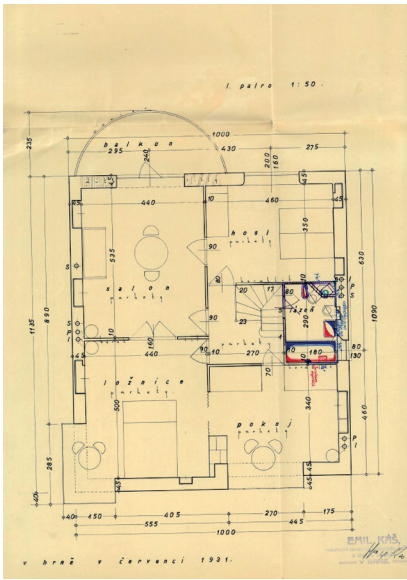
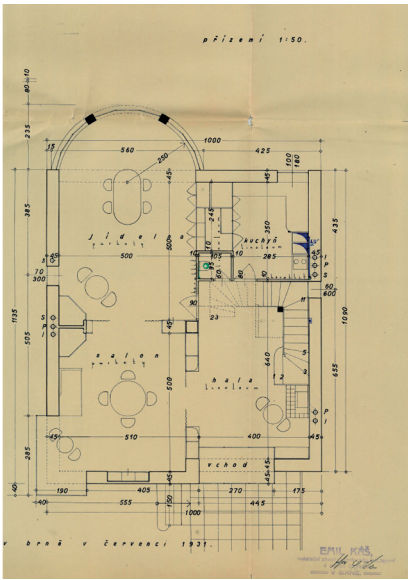
Vila Eduarda Cahy

Na Pellicově nestojí příliš mnoho solitérních rodinných domů. Kromě severní fronty ve východní části ulice se další trojice nachází na opačném konci, kde Pellicova stoupá po svahu Špilberku směrem k pravoslavnému kostelu sv. Václava. Prvním z těchto domů je vlastní vila architekta Eduarda Cahy (1898–1976).

Stejně jako všude jinde na Pellicově i zde se architekt musel přizpůsobit svažitému terénu a stavbu umístil do zářezu svahu. Do suterénu sice směřuje sjezd do garáže, ale kvůli silnici zbudované na terase mnohem výše nad domem nikdy nemohla být využívána ke svému účelu.

Cahova vila má v podstatě kvadratickou hmotu ozvláštňenou proskleným rizalitem v uličním nároží a zaobleným proskleným rizalitem směřujícím do zahrady. Oba tyto prvky byly původně postaveny jako kompletně zasklené, avšak po dopadu bomby do bezprostřední blízkosti vily roku 1944 byly obnoveny v poněkud úspornější podobě a částečně vyzděny. Silueta domu si pohrává s různými výškami koruny zdiva, která ohraničuje zčásti pochozí rovnou střechu využitou z většiny pro terasu, původně dokonce se skleníkem a venkovní vanou. Interiér byl původně řešen za pomoci velkých prostorů umožňujících vzájemná propojení.

Travertinovými pilastry obložený hlavní vstup, krytý dekorativní geometrickou mříží, vedl do prostorné schodišťové haly. Odtud se procházelo vlevo do salonu odděleného posuvným závěsem. Prostor salonu zvětšuje do ulice směřující prosklený roh. Na salon navazovala jídelna se zaobleným proskleným ukončením, kterou od salonu odděluje rovněž pouze posuvný závěs. Nejmenší místnost přízemí patřila kuchyni s výdejním okénkem do jídelny. V mezi-podlaží je umístěna koupelna, jejíž prostor se zčásti přizpůsobuje hmotě schodiště. Naopak výšce koupelny, která má jednu část převýšenou, se podřizuje tloušťka střechy. Tímto netradičním řešením mohl architekt vložit vanu pod úroveň podlahy, čímž dosáhl sice efektního účinku, ale nepraktického použití. Nedávná rekonstrukce koupelny tuto anomálii zrušila. Obytné patro zčásti opakovalo dispozici přízemí – do ulice směřovala ložnice s pokojem odděleným posuvným závěsem, směrem do zahrady ústil salon s velkým balkonem na zaobleném rizalitu. Poslední místností patra byl pokoj pro hosty, přístupný stejně jako všechny ostatní prostory z chodby. Suterén vyjma garáže obsahoval sklep, místnost na uhlí, prádelnu, sousedící s pokojem pro služku, a dvojici kanceláří s výhledem do zahrady.

←↑ Vila Pellicova 69, pohled z ulice, foto Martin Kučera 2023.

←↓ Vila Pellicova 69, boční pohled od severu, foto Martin Kučera 2023.

→←↑ Půdorys přízemí vily Pellicova 69, fotoarchiv Brněnských vodáren a kanalizací, dům Pellicova 69.

→→↑ Půdorys patra vily Pellicova 69, fotoarchiv Brněnských vodáren a kanalizací, dům Pellicova 69.

→←↑ Vstupní dveře s mříží vily Pellicova 69, foto Martin Kučera 2023.

Vilu pro sebe a svou manželku Editu nechal postavit Eduard Caha, málo známý architekt, který vystudoval gymnázium v Novém Městě na Moravě a roku 1925 patřil mezi první absolventy české vysoké techniky v Brně. Patrně krátce po zřízení vlastní architektonické a stavební kanceláře stavěl komplex budov brněnského obchodního a bytového domu Typos. Navrhl a postavil rovněž bytové domy na náměstí Míru 2–4 a opodál stojící dům Rudišova 6. Spolu s vilou na ulici Tvrdého 13 a vlastním domem jsou to jediné známé Cahovy realizace. Jeho život se totiž ubíral zcela jiným směrem, než si patrně představoval. Během první světové války působil jako turecko-německý tlumočník, stal se poručíkem a obdržel tureckou válečnou medaili. Jeho architektonické angažmá se s odstupem času jeví jen jako životní epizoda, jelikož již na začátku 30. let svou kancelář zavřel a chystal se ke studiu sociologie a národního hospodářství, angažoval se v katolických a vlasteneckých spolcích. V lednu 1931 však potkal Editu Stanglerovou, jedinou dceru rytíře Roberta Stanglera z Věže ve východních Čechách, a ještě téhož roku se oženil a získal stavební povolení na svůj dům. V hotové vile však se ženou bydlel jen několik měsíců, protože tchán koupil jeho jménem velkostatek Pyšely.

Architekt musel rozprodat veškeré své brněnské nemovitosti a vlastní vilu přenechat své starší sestře Marii Kunstmüllerové, aby statek splatil. Několik let se snažil v Pyšelích podnikat, ale nakonec je vyměnil za menší statek Brnky nedaleko Prahy, kde se ženou a osmi dětmi hospodařil do roku 1939. Konec války rodina přečkala zčásti ve vile na Pellicově, zčásti v Úsobí na tchánově zámku. Po komunistickém převratu Eduard Caha přišel o Brnky a přestěhoval se do Brna do bytu své sestry. Do roku 1957 pracoval ve Stavoprojektu při navrhování průmyslových objektů.

Potomkům Eduarda Cahy a jeho ženy Edity se po revoluci vrátily zpustošené zámky v Brnkách a Úsobí, které takřka obratem prodali. Osud vily na Pellicově byl příznivější, jelikož doposud zůstává v majetku rodinné linie architektovy sestry. Ta sice musela dvě desítky let část domu pronajímat a k těmto účelům jej zčásti upravit, i tak si však tato pozoruhodná funkcionalistická vila zejména zvenku dochovala takřka původní podobu z doby svého vzniku.

→ Výřez ze situačního plánu města Brna z roku 1885 zachycující jižní úbočí Špilberku a oblast ulice Pekařské a rodící se ulice Pellicovy (Spielberggasse), Situationsplan der Landeshauptstadt Brünn 1885 (K. Schmigmator & S. Dernier), Archiv města Brna, fond U 9, kart. 42.

Mapa zachycuje zahrady severně a východně od zalomení Pellicovy do schodištního koridoru směrem k Pekařské, včetně vysoce hodnocené Tyllovy zahrady.

Výběr literatury

Pavel Zatloukal, *Brněnská architektura 1815–1915. Průvodce*, Brno 2006.

Jiří Kroupa (red.) a kol., *Dějiny Brna 7. Uměleckohistorické památky. Historické jádro*, Brno 2015.

Pavla Cenkova, Karel Láník (1886–1956), zapomenutý brněnský architekt, *Zprávy památkové péče* 76, 2016, příloha, s. 113–121.

Petr Pelcák – Ivan Wahla (eds.), Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba. *Brněnští stavitelé 30. let*, Brno 2002.

Robert Mečkovský, Václav Dvořák, brněnský mecenáš a sběratel umění, in: *Brno v minulosti a dnes* 30, 2017, s. 271–299.

Marcela Rusinko, *Snad neshbíte obrazy? Cesty soukromého sběratelství moderního umění v českých zemích v letech 1948–1965*, Brno 2018.

Diana Štainerová, *Rodinný dům Eduardy Cahy v Brně*, bakalářská diplomová práce FF MU, Brno 2015.

